

Міністерство освіти і науки України

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин

І. С. Монолатій

ОСНОВИ ГЕОПОЛІТИКИ

**(програма курсу за вибором, тематика лекційних та семінарських
занять, завдання для самостійної роботи, програмові вимоги)**

Навчально-методичний посібник
для студентів спеціальності «політологія»
(освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр»)

Івано-Франківськ
2017

ББК: 66.0
УДК: 911.3:32
М – 77

Основи геополітики (програма курсу за вибором, тематика лекційних та семінарських занять, завдання для самостійної роботи, програмові вимоги): Навчально-методичний посібник для студентів спеціальності «політологія» (освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр») / Монолатій Іван Сергійович (укл.). – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2017. – 32 с.

Укладач:

Монолатій І. С., доктор політичних наук, професор кафедри політології Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Рецензенти:

Марчук В.В., завідувач кафедри політичних інститутів та процесів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор історичних наук, професор;

Цепенда І.Є., ректор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор політичних наук, професор

Навчально-методичний посібник з курсу «Основи геополітики» містить тематичну структуру курсу за вибором – пояснювальну записку, тематичну структуру, перелік питань, які розглядаються у рамках лекційних та семінарських занять, основні поняття, програмові вимоги до курсу, рекомендовану основну та додаткову літературу.

© Монолатій І.С., 2017.
© ПНУ ім. В. Стефаника, 2017.

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Курс за виробом студента «Основи геополітики» для студентів спеціальності «Політологія» освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» ознайомлює слухачів з основними засадами, поняттями, законами та парадигмами геополітики як науки, провідними теоріями і школами класиків геополітичної думки, тенденціями сучасних геополітичних реалій і навчити основних прийомів і методів аналізу міжнародних відносин з точки зору геополітики.

Мета викладання дисципліни:

- ознайомити студентів з основами геополітики як науки, провідними теоріями і школами класиків геополітичної думки, законами та парадигмами геополітики, тенденціями сучасних геополітичних реалій;
- навчити основних прийомів і методів аналізу подій історії та сучасних міжнародній відносин з точки зору геополітики.

Вимоги до знань та вмінь студентів:

Після вивчення курсу студенти повинні *знати*:

- сутність геополітичної науки, її основні закони, категорії та парадигми;
- історію виникнення геополітики, основні ідеї її «батьків-засновників»;
- основні положення класичних геополітичних теорій Ф.Ратцеля, Р.Челлена, К.Гаусгофера, А.Мехена, Г. Маккіндера та ін.;
- сутність та ідейні засади «євразійства», «атлантизму», та «мондіалізму», шляхи реалізації їх положень в зовнішній політиці сучасних держав світу;
- сутність і значення основних мондіалістських геополітичних теорій та концепцій: теорії «конвергенції» і концепції «американської гегемонії нового типу» З. Бжезінського та концепції «кінця історії» Ф. Фукуями;
- основні теорії і концепції європейських геополітичних шкіл та напрямів;
- причини відродження «неоєвразійства», його основні положення та методи їх реалізації в зовнішній політиці Росії;
- геополітичні реалії і перспективи сучасного світу та його основних регіонів;
- геополітичні фактори, які визначають розвиток і політику сучасної України.

Після вивчення курсу студенти повинні *вміти*:

- здійснювати порівняльний аналіз основних засад, теорій та шкіл геополітики;
- застосовувати основні закони геополітики при аналізі історичних та сучасних міжнародних подій;

- використовувати основні закони та парадигми геополітики при аналізі зовнішньої політики країн;
- визначати і аналізувати геополітичні причини виникнення і розвитку історичних та сучасних подій та ситуацій;
- аналізувати міжнародні конфлікти і кризи, визначати причини їх зародження та ескалації, виходячи при цьому з основних засад геополітики;
- розробляти геополітично обґрунтовані рекомендації і пропозиції щодо врегулювання міжнародних конфліктів і виходу з криз;
- проводити моделювання ситуацій міжнародних відносин з використанням основних принципів, законів і тенденцій геополітики;
- застосовувати знання основ геополітики для прогнозування розвитку сучасних міжнародних подій, ситуацій і конфліктів;
- розробляти геополітично обґрунтовані рекомендації для прийняття зовнішньополітичних рішень;
- прогнозувати геополітичні орієнтації, пріоритети та сценарії розвитку зовнішньої політики сучасних держав;
- розробляти обґрунтовані рекомендації щодо зміцнення геополітичного становища України, спираючись на основні засади, теорії та закони геополітики.

Курс за вибором студента «Основи геополітики» передбачає порівняльний аналіз провідних геополітичних доктрин і знайомство з процесом становлення класичних геополітичних шкіл у світовій політичній думці, а також простеження процесу зародження та розвитку геополітичних та державницьких ідей, що розроблялись українськими політиками та вченими. Адже однією з найважливіших проблем історії та політичної науки України, її геополітики як складової частини українознавства є проблеми становлення і розвитку Української держави її геополітичної орієнтації, а також ролі України як важливого суб'єкта європейських та світових процесів цивілізаційного розвитку Української держави, її геополітичної орієнтації, а також ролі України як важливого суб'єкта європейських та світових процесів цивілізаційного розвитку, вирішення проблем сьогодення через історичний досвід та практику.

ТЕМАТИЧНА СТРУКТУРА КУРСУ:

№ п/п	Тема заняття	Кількість годин
Лекційний курс		26
1.	Тема 1. Геополітика: її предмет, методи, функції.	2
2.	Тема 2. Становлення геополітичної науки.	2
3.	Тема 3. Геополітичні ідеї Гелфорда Маккіндера і Карла Гаусгофера у контексті західноєвропейської політичної науки початку ХХ століття.	2
4.	Тема 4. Світова геополітична думка початку та середини ХХ століття (А.Мехен, Н.Спайкмен, Відаль де ля Бланш).	2
5.	Тема 5. Цивілізаційний підхід до вивчення геополітичних проблем сучасності.	2
6.	Тема 6. Російська геополітична думка.	4
7.	Тема 7. Американська геополітика.	2
8.	Тема 8. Сучасні геополітичні доктрини.	2
9.	Тема 9. Становлення панєвропейських геополітичних доктрин.	2
10.	Тема 10. Ісламська концепція солідарності та світоустрою.	2
11.	Тема 11. Геополітичні процеси в Східній Азії, Латинській Америці та Африці.	2
12.	Тема 12. Розвиток української геополітичної думки.	2
13.	Тема 13. Вибір геополітичної стратегії на сучасному етапі державотворення в Україні.	2
Семінарські заняття		18
1.	Тема 1. Визначення геополітики, історія її становлення, основні поняття, закони та парадигми геополітики. Німецька геополітична думка ХІХ–ХХ ст.	4
2.	Тема 2. Англо-американська школа геополітики: історія і сучасність. Геополітика атлантизму та мондіалізму.	4
3.	Тема 3. Російська школа геополітики.	4
4.	Тема 4. Геополітичні реалії сучасного світу.	4
5.	Тема 5. Сучасна геополітика Росії, України та пострадянського простору.	2

ЛЕКЦІЙНИЙ КУРС

Тема 1. Геополітика: її предмет, методи, функції.

Питання:

1. Завдання, значення та предмет курсу.
2. Поняття геополітики. Джерела геополітики.
3. Три наукові підходи у баченні геополітичних процесів: географічний детермінізм, цивілізаційний, воєнно-стратегічний. Вестфальська, Віденська, Версальська, Потсдамська геополітичні епохи.
4. Методологія геополітичної науки. Системний, дієвий, порівняльний, нормативний, функціональний, інституційний, антропологічний, структурно-функціональний методи досліджень.
5. Понятійно-категоріальний апарат. Функції геополітики.

Тема 2. Становлення геополітичної науки.

Питання:

1. Еволюціонізм, визнання впливу географічного середовища на розвиток народу, держави, роль демографічних і космічних факторів у функціонуванні політичних систем, життя етносів і держави у поглядах Фрідріха Ратцеля.
2. Принципи просторового зростання держав, тенденція до географічної експансії. «Держава як живий організм» – основна теза Р. Челлена. Три географічні фактори, які відіграють вирішальну роль в глобальній геополітиці, сформульовані Р. Челленом: розширення, територіальна монолітність і свобода пересування.

Тема 3. Геополітичні ідеї Гелфорда Маккіндера і Карла Гаусгофера у контексті західноєвропейської політичної науки початку ХХ століття.

Питання:

1. Теза Маккіндера про центральне, серединне географічне положення. «Heartland» – континентальні маси Євразії. Світовий півострів – Азія, Африка, Європа. «Зовнішній і внутрішній півмісяць». Конфлікт між «центральним материком» і країнами «зовнішнього півмісяця», континентальними і морськими державами.
2. Теорія «великого простору» К. Гаусгофера. Динамічні та статичні народи. Поняття політичного кордону або природного географічного кордону. Війна як засіб здобуття нового життєвого простору.

Тема 4. Світова геополітична думка початку та середини ХХ століття (А.Мехен, Н.Спайкмен, Відаль де ля Бланш)

Питання:

1. Теорія А. Мехена про протистояння суші і моря, домінування морських цивілізацій. Розуміння політики приморських націй – колонізація, захоплення морських комунікацій, монополізація торгівлі.

2. Створення історичної моделі розвитку європейського геополітичного простору В. де ла Бланшем. Воля та ініціатива людини як «географічний фактор». Категорія локальності розвитку цивілізацій.
3. Десять критеріїв геополітичної могутності держави Н. Спайкмена. «Rimland» – ключ до світового панування.

Тема 5. Цивілізаційний підхід до вивчення геополітичних проблем сучасності.

Питання:

1. Вплив релігії на формування свідомості і суспільних формацій. Відродження релігій у сучасному світі. Релігійне розмежування в контексті геополітики. Релігійна структура Європи. Взаємозв'язок релігійних та ідеологічних конфліктів.
2. Поняття цивілізацій. Етнічні, національні, релігійні чинники, які впливають на формування культур і своєрідних синтетичних утворень цивілізацій. Класифікація цивілізацій за ступенем історичної тривалості, сферою території та впливу.
3. Арнольд Тойнбі та його твір «Дослідження історії». Концепція інтерпретації подій міжнародного життя Самуеля Гантінгтона у праці «Зіткнення цивілізацій». «Кінець історії» Френсиса Фукуями. Економічне підґрунтя теорії цивілізацій Елвіна Тофлера.

Тема 6. Російська геополітична думка.

Питання:

1. Витоки російської геополітики. Концепція «Третього Риму» псковського монаха Філофея. Російська ідея та формування геополітичної доктрини Кремля.
2. Євразійство як світогляд, ідеологія, політичний рух. Зародження євразійства у середовищі російських емігрантів (П.Савицький, М.Трубецький, Г.Вернадський, Г.Флоровський).
3. Відродження євразійства в сучасній Росії та перетворення її у панівну ідеологію. Зв'язок євразійства із православною релігією та церквою.

Тема 7. Американська геополітика.

Питання:

1. Проголошення геополітики під час та після Другої Світової війни псевдонаукою та припинення наукових студій. США – центр геополітичних та геостратегічних досліджень.
2. Теза представників атлантизму – геополітики моря, Д.Мейнінга та С.Коена, Г.Кіссінджера про винятковість та історичну ініціативу країн таласократичного блоку, зокрема т.зв. прибережних цивілізацій. Активне охоплення атлантистами двох нових елементів геополітики повітря і космосу, тісно пов'язаних із розвитком нових типів озброєнь.

3. Мондіалізм – теоретична підстава для глобалізаційних процесів. Ідеї мондіалістів про повну планетарну інтеграцію на чолі із США. «Трьохстороння комісія» і «Більдерберзький клуб». З.Бжезинський.

Тема 8. Сучасні геополітичні доктрини.

Питання:

1. Еволюція геополітичної свідомості.
2. Доктрина природних кордонів.
3. Доктрина свободи народів (самовизначення).
4. Доктрина морської переваги. Доктрина Mitteleurope.
5. Слов'янофільство і панславізм як геополітична доктрина. Доктрина євразійства. Геополітичний вимір «російської ідеї».
6. Доктрина панрегіонів і сфери впливів. Доктрина Об'єднаної Європи. Інтеграція Міжмор'я як елемент інтеграції Європи. Регіоналізація як концепція дезінтеграції національних держав.
7. Цивілізаційні доктрини.

Тема 9. Становлення панєвропейських геополітичних доктрин.

Питання:

1. Концепція «Європейської республіки» М. Фуше.
2. «Континентальна доля Європи» Алана де Бенуа.
3. Континентальна геополітика Жана Тіріара.
4. Геополітична концепція Йордіса фон Лохаузена.
5. Загальноєвропейський рух «Молода Європа». Проект «Євро-радянська імперія від Владивостока до Дубліна».

Тема 10. Ісламська концепція солідарності та світоустрою.

Питання:

1. Феномен «ісламського відродження» в країнах Близького і Середнього Сходу. Панісламізм як клерикальний політичний рух. Ісламська концепція світоустрою Аль-Афгані.
2. Вплив панарабізму на зовнішню політику держав Близького Сходу. Пантюркізм як геополітична доктрина.
3. Антишахська революція 1979 р. в Ірані та її роль у виведенні ісламського фактору в ранг першочергових проблем світової політики. Вплив іранської революції на країні ісламського світу. Новий геополітичний порядок в регіоні (Іран, Туреччина, Ірак, Афганістан) внаслідок розпаду СРСР.
4. Вплив подій «арабської весни» 2010–2011 рр. на геополітичне становище Тунісу, Єгипту, Ємену, Лівану, Сирії та інших арабських країн. Протести в арабському світі і сутність американської та європейської геополітики в регіоні.

Тема 11. Геополітичні процеси в Східній Азії, Латинській Америці та Африці

Питання:

1. Зміна геополітичного становища Японії після закінчення Другої світової війни. Російсько-японські відносини: історія і сучасність. Проблема Курильських островів. Суть геополітичного менталітету японців. Американо-японські та японо-китайські відносини. Японія і Азіатсько-тихоокеанський регіон. Розширення НАТО на схід і позиція Японії.
2. Специфічні умови розвитку Китаю: обмеженість природних ресурсів, великий людський потенціал і низька вартість робочої сили; планомірне державне регулювання інвестицій і розвиток економічної сфери життя суспільства; планування освоєння високих технологій; найбільший за обсягом ринок в Євразії; прискорене нарощування військової могутності; негативний вплив на глобальну економічну обстановку. Зовнішньоекономічні зв'язки Китаю та його демографічна політика. Інтеграція у «Великий Китай». Формування китайського спільного ринку (Китай, Тайвань, Сянган (Гонконг), Макао, Сінгапур). Сутність геополітики Китаю.
3. Суть «доктрини Монро». Геополітичне становище Африки, її позиція в системі міжнародних відносин. Неоколонізація. Співробітництво африканських країн із Заходом.
4. Латинська Америка в геополітичних інтересах США. Інтеграція країн Латинської Америки у світову економіку. Внутрішні причини інтеграції: застій в економіці, неконкурентоздатність продукції на світовому ринку, нестабільний господарський розвиток, ріст безробіття, інфляції тощо.

Тема 12. Розвиток української геополітичної думки.

Питання:

1. Державотворчі концепції політичної діяльності Б. Хмельницького, І. Мазепи, П. Орлика, М. Грушевського, С. Петлюри, С. Бандери.
2. Східна геополітична доктрина у діяльності Кирило-Мефодіївського братства та М. Драгоманова.
3. Західна геополітична доктрина та її представники М. Грушевський, Д. Дорошенко, С. Томашівський, Є. Маланюк, В. Кубійович, Є. Коновалець.
4. Балтійсько-чорноморська геополітична доктрина у формуванні С. Рудницького. Чорноморська геополітична доктрина Ю. Липи.

Тема 13. Вибір геополітичної стратегії на сучасному етапі державотворення в Україні.

Питання:

1. Основні геополітичні та зовнішньополітичні пріоритети України. Становлення України як суверенної незалежної держави, зміцнення фундаментальних цінностей та інституцій. Повернення України в європейський

цивілізаційний простір, всебічна інтеграція до європейських політичних і соціальних структур, структур безпеки. Посилення потенціалу стримування як власного, так і колективного за рахунок участі в європейських структурах безпеки, укладання двосторонніх і багатосторонніх договорів, отримання відповідних гарантій безпеки. Пріоритетна орієнтація на інтеграцію до Європейського Співтовариства. Зміцнення стратегічного партнерства із США і зв'язків з країнами Західної Європи. Підтримка і розвиток рівноправних, взаємовигідних економічних, політичних і соціокультурних відносин з Росією. Зміцнення і консолідація особливих відносин із стратегічно важливими сусідами (Польща, Туреччина, Грузія, Азербайджан, країни Балтії, Вишеградської групи і Центральної Азії). Сприяння формуванню «поясу стабільності» і регіональних структур безпеки від Балтійського і Чорного морів до Закавказзя і Центральної Азії. Активна участь у створенні європейських і євразійських «транспортних коридорів». Курс на альтернативне лідерство на пострадянському просторі. Протидія неконтрольованому іноземному економічному проникненню і всебічний захист економічного суверенітету. Блокування поточних спроб односторонньої іноземної соціально-культурної та інформаційної експансії та домінування. Цілеспрямоване формування у масовій свідомості універсальних європейських і євроатлантичних цінностей і соціокультурних орієнтацій.

2. Проблеми вибору геополітичної орієнтації України.

СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ

Тема 1. Визначення геополітики, історія її становлення, основні поняття, закони та парадигми геополітики. Німецька геополітична думка XIX–XX ст.

(4 год.)

Питання:

1. Історія виникнення геополітичних ідей, зародження та становлення геополітики як науки:

а) сутність поняття «географічного детермінізму» за Ш.-Л.Монтеск'є в роботі «Про дух законів»;

б) вклад Г. Гегеля та К.Ріттера в розвиток ідей географічного детермінізму.

2. Зародження та розвиток політичної географії як науки та її вплив на формування предметного поля геополітики:

а) основні ідеї засновника політичної географії німецького вченого Ф.Ратцеля в працях «Політична географія» та «Про закони просторового росту держав»;

б) введення шведським вченим Р.Челленом терміну «геополітика» в науковий обіг у праці «Держава як форма життя» та його основні концепції.

3. Багатоманітність підходів до визначення предмету геополітики:

а) поняття «геополітика» за Р.Челленом;

б) предмет геополітики за К. Гаусгофером;

в) визначення геополітики за Л.Кристофом.

4. Поняття і призначення сучасної геополітики. Головні поняття геополітики.

5. Фундаментальний дуалізм географічного устрою планети як основний закон геополітики:

а) протистояння «Суходолу» та «Моря» в працях К. Шмітта;

б) геополітична специфіка за схемою Г. Маккіндера: поняття «Гартленд» та «Римленд».

б. Основні геополітичні парадигми XX ст.:

а) національно-державна парадигма;

б) ідеологічна парадигма;

в) цивілізаційна парадигма.

Питання для самостійного опрацювання:

У чому полягає головне призначення геополітики як науки про долю держави?

Яким чином, на Вашу думку, можна визначити предметне поле геополітики?

Хто з відомих мислителів епохи Нового часу сформулював і як обґрунтував принцип «географічного детермінізму»?

Що становить сутність термінів «Гартленд» та «Римленд», введених Г. Маккіндером саме як головних понять геополітики?

Яким чином інформаційна революція вплинула на розвиток сучасної геополітики?

Який вчений першим почав розробляти засади геополітики?

Хто є «батьками-засновниками» геополітики?

Яким чином і в яких роботах Ф. Ратцель обґрунтовував концепцію створення «світової держави»?

Якими були основні ідейні засади геополітичного вчення К. Гаусгофера?

Які стихії виділяв в геополітичному протистоянні К. Шмітт?

Завдання для самостійної роботи:

Наведіть приклади різних понять геополітики та обґрунтуйте багатоманітність підходів до її визначення.

Проаналізуйте основний закон геополітики.

Охарактеризуйте понятійно-категоріальний апарат геополітики як науки.

Зробіть історичний екскурс у протистояння держав як цивілізацій таласократії та телурократії.

Вкажіть основні варіанти розвитку геополітичного процесу історії.

Опишіть сутність геополітичного протистояння сучасних держав з точки зору основного закону геополітики.

Проаналізуйте основні геополітичні парадигми ХХ ст. і визначте спільні та відмінні риси.

Розкрийте сутність основних положень «органіцистської школи» Ф.Ратцеля.

Дайте загальну характеристику семи законам експансії в праці Ф.Ратцеля «Про закони просторового росту держав».

Охарактеризуйте сутність концепції «анатомії сили держави» в праці Р. Челлена «Держава як форма життя».

Проаналізуйте сутність континентальної ідеї у вченні К. Гаусгофера.

Опишіть протистояння «Суходолу» та «Моря» у працях К.Шмітта.

Поясніть співвідношення понять «тотальний ворог», «тотальна війна», «тотальна держава» у працях К. Шмітта.

Зробіть порівняльний аналіз двох основоположних дихотомій: протистояння «Схід-Захід» та «Суходіл-Море» за К. Шміттом.

Рекомендована література: основна [3, 5, 10-11, 13, 17, 21, 24, 30, 31-32]; додаткова [63, 65-66, 70-71, 78-79, 80-83, 85, 92, 110, 128, 137].

Тема 2. Англо-американська школа геополітики: історія і сучасність. Геополітика атлантизму та мондіалізму.

(4 год.)

Питання:

1. Основні ідеї «батька-засновника» американської школи геополітики А. Мехена.

2. Геополітична формула в праці «Географічна вісь історії» Г.Маккіндера.

3. Поняття «Серединний океан» Н.Спайкмена – «батька-засновника» атлантизму в геополітиці.

4. Концепції «геополітики повітря» або «аерократії» та «геополітики космосу» або «ефірократії» К.Шмітта.

5. Концепція «зіткнення цивілізацій» С. Гантінгтона в геополітичній парадигмі сучасного неоатлантизму.

6. Зародження і сутність теорії мондіалізму. Створення мондіалістських організацій-центрів.

7. Сутність і значення трьох основних мондіалістських геополітичних теорій та концепцій:

а) теорія «конвергенції» З. Бжезінського як примирювальна версія мондіалізму;

б) концепція «кінця історії» Ф. Фукуяма як ідейна основа неомондіалізму;

в) концепція «американської гегемонії нового типу» З.Бжезінського як обґрунтування необхідності безпрецедентної світової гегемонії Америки.

8. Неомондіалістські теорії «геоекономіки» Ж.Атгалі та «посткатастрофічного мондіалізму» К.Санторо.

9. Загальна характеристика основних європейських геополітичних теорій.

Питання для самостійного опрацювання:

Якими є основні положення теорії «морської сили й могутності» А. Мехена?

Що таке принцип «анаконди» за А. Мехеном і як він застосовувався в геополітичних протистояннях історії та сучасності?

Якими є складові «географічної вісі історії» Г. Маккіндера?

Хто вважається «батьком-засновником» атлантизму в геополітиці і чому?

У чому полягає сутність поняття «Серединний океан» за Н.Спайкменом і яке його значення для створення «атлантичного співтовариства»?

Якими були історичні причини розвитку теорії атлантизму?

В чому полягає сутність концепції аерократії та ефірократії К. Шмітта?

Що становить сутність теорії мондіалізму як концептуального погляду на світ?

Яким чином З. Бжезінський обґрунтовує основні положення теорії «конвергенції» як примирювальної версії мондіалізму?

Які події послужили моделлю для створення концепції «кінця історії» Ф. Фукуяма?

Завдання для самостійної роботи:

Обґрунтуйте основні положення формули «морської сили й могутності» А. Мехена.

Проаналізуйте доктрину американського світового панування за А.Мехеном в його праці «Зацікавленість Америки в морській силі».

Поясніть, у чому полягає геополітичний статус держави за А. Мехеном.

Опишіть і проаналізуйте геополітичну карту-схему світу Г. Маккіндера.

Зробіть порівняльний аналіз основних історичних подій в боротьбі за «Гартленд» в історії та в сучасний період.

Опишіть три геополітичні періоди в історії людства (за Г. Маккіндером).

Дайте загальну характеристику десятьом критеріям геополітичної могутності країни, розроблених Н. Спайкменом.

Проаналізуйте значення концепцій аерократії та ефірократії К.Шмітга для панування над світом.

Обґрунтуйте, яким чином С. Гантінгтон формулює головний геополітичний конфлікт ХХІ ст.

Знайдіть і охарактеризуйте елементи реалізації концепції „зіткнення цивілізації” С. Гантінгтона в сучасному міжнародному житті.

Доведіть історичне значення концепції «зіткнення цивілізацій» С. Гантінгтона як домінуючої геополітичної парадигми сучасного неоатлантизму.

З'ясуйте ідеологічні причини зародження і розвитку геополітичної теорії мондіалізму.

Проаналізуйте обґрунтування З. Бжезінським необхідності безпрецедентної світової гегемонії Америки у своїй концепції «гегемонії нового типу».

Вкажіть і обґрунтуйте майбутні варіанти реалізації концепції «кінця історії» Ф. Фукуями.

Рекомендована література: основна [1-2, 3, 5, 10-11, 13, 21-22; 28- 29]; додаткова [50-51, 55, 65-68, 74-77, 80-83, 85-86, 92, 110, 121, 134.140, 145, 147].

Тема 3. Російська школа геополітики.

(4 год.)

Питання:

1. Основні ідеї Л.І.Мечнікова як засновника російської школи політичної географії:

а) розробка основних принципів антропогеографічного детермінізму простору;

б) формулювання і доведення геополітичного закону підкорення простору геополітиці

2. Розробка цивілізаційного аналізу та геополітичних законів М.Я. Данилевським:

а) введення в геополітику поняття «цивілізація»;

б) формулювання п'яти основних законів розвитку цивілізації та закону збереження запасу історичних сил;

в) доведення геополітичного закону захисту простору за допомогою народного духу-ентузіазму.

3. Ідея «Євразії як проекту» засновника євразійської школи в російській геополітиці М.С.Трубецького.

4. Основні положення «геополітики євразійства» П. М.Савицького:

а) розробка концепції «серединного» континенту Євразії та Росії як «серединної держави»;

б) введення в науковий обіг геополітики поняття «туран» та «місцерозвиток».

5. Територіальний напрям геополітики В.П.Семенова-Тян-Шанського.

6. Теорія «євразійської пасіонарності» представника неоевразійської школи російської геополітики Л.М.Гумільова.

Питання для самостійного опрацювання:

У чому полягає сутність геополітичного напрямку «євразійство»?

Хто вважається «батьком-засновником» російської школи політичної географії?

Якими є основні засади геополітичних поглядів М. С. Трубецького?

Що становить сутність геополітичного вчення П. М. Савицького?

У чому полягає історичне значення теорії «пасіонарності» Л.Гумільова?

Завдання для самостійної роботи:

Проаналізуйте основні ідейні засади євразійства в російській геополітиці.

Охарактеризуйте сильні й слабкі сторони євразійства як геополітичної теорії.

Обґрунтуйте і доведіть сутність геополітичного закону підкорення простору та основні принципи антропогеографічного детермінізму Л. І. Мечнікова.

Дайте загальну характеристику п'яти основних законів розвитку цивілізації та закону збереження запасу історичних сил М. Я. Данилевського.

Зробіть порівняльний аналіз основних положень концепції «серединного» континенту Євразії та концепції Росії як «серединної держави» П. М. Савицького.

Опишіть і проаналізуйте територіальний напрям геополітики В. П. Семенова-Тян-Шанського.

Проаналізуйте основні положення теорії «пасіонарності» Л.М.Гумільова.

Рекомендована література: основна [3, 5, 10-11, 13, 17-19, 25-27]; додаткова [54, 56-63, 65, 72-73, 80-83, 85, 92].

Тема 4. Геополітичні реалії сучасного світу.

(4 год.)

Питання:

1. Формування в ХХІ ст. нової геополітичної моделі світу.

2. Реалізація положень атлантизму в зовнішній політиці США як світового геополітичного лідера.
3. Створення ЄС як спроба виходу Європи з-під впливу США. Європейський Союз і пошуки нових геополітичних перспектив розвитку.
4. Геостратегічний виклик ісламського світу гегемонії США.
5. Боротьба з міжнародним тероризмом – основне ідеологічне підґрунтя геополітичної експансії США у всьому світі.
6. Китай – основний геополітичний конкурент США на Далекому Сході.
7. Розробка доктрин збереження та примноження геополітичної могутності США у XXI ст.
8. Геополітичні сценарії XXI ст.: боротьба та суперництво панідей в сучасному інформаційному просторі.

Питання для самостійного опрацювання:

У чому полягає сутність напрямку «внутрішньої геополітики» І. Лакоста?

Якими є ідейні засади концепції єдиної Європи А. де Бенуа та Ж. Тіріара?

Що означає ідея І. Лакоста щодо «деглобалізації» геополітики та переведення предмету й аналізу на більш локальний рівень?

В яких формах проходить реалізація положень теорії атлантизму в зовнішній політиці США?

Які нові геополітичні вектори розвитку є актуальними, на Вашу думку, для Євросоюзу?

Яким Ви бачите геополітичне майбутнє ісламського світу?

Якими є історичні причини геополітичного лідерства Китаю в далекосхідному регіоні?

Що означає геополітична доктрина «розширення демократії» як один з важливих аспектів зовнішньої політики США?

Завдання для самостійної роботи:

Порівняйте положення школи «внутрішньої геополітики» І. Лакоста з класичними геополітичними теоріями.

Охарактеризуйте концепції єдиної Європи А. де Бенуа та Ж. Тіріара.

Проведіть порівняльний аналіз теорії «континентального євразійства» Й. фон Локгаузена і Ж. Парвулеско та теорій російського євразійства.

Проаналізуйте проект «Євро-Радянської імперії від Владивостоку до Дубліна» бельгійського вченого Ж. Тіріара.

Опишіть причини зародження концепції «східного вектору» Р. Стойкерса та К. Террачано.

Охарактеризуйте формування в XXI ст. нової геополітичної моделі світу.

Проаналізуйте реакцію різних регіонів світу на реалізацію положень атлантизму в зовнішній політиці США.

Проведіть порівняльний аналіз нових геополітичних векторів розвитку Євросоюзу.

З'ясуйте сутність геополітичного протистояння ісламського та західного світів.

Опишіть можливі геополітичні сценарії розвитку зовнішньої політики Китаю.

Дайте розгорнуту характеристику історичних та геополітичних причин відставання розвитку країн «третього світу».

Охарактеризуйте геополітичні сценарії ХХІ ст. як боротьбу та суперництво панідей.

Рекомендована література: основна [2-3, 5-6, 8, 10-13, 16, 20, 34-36, 40, 45-47]; додаткова [52-53, 64, 69, 80-86, 90-91, 93, 95, 98-99, 102, 104, 106-111, 114-115, 117-119, 121, 124, 126, 131-133, 135-138, 140-141, 143-153].

Тема 5. Сучасна геополітика Росії, України та пострадянського простору.

(2 год.)

Питання:

1. Дезінтеграція супердержави СРСР (1991 р.) та її наслідки для світової спільноти. Геополітичне становище Росії як правонаступниці СРСР.
2. Російська геополітика інтеграції пострадянського та євразійського простору. Прагнення до нової біполярності як ідейна основа неоєвразійства.
3. Основні геополітичні і зовнішньополітичні пріоритети України.
4. Позитиви і негативи стратегічного партнерства з США та Росією. Пріоритети нейтралітету чи достойна участь в геополітичних союзах?
5. Пошуки Україною особливих геополітичних шляхів та багатовекторна зовнішня політика.

Питання для самостійного опрацювання:

Які наслідки для світової спільноти мала дезінтеграція СРСР?

Якими є шляхи встановлення нової біполярності за вченням неоєвразійства?

Чи була, на Вашу думку, загроза дезінтеграції Російської Федерації у середині 90-х років ХХ століття?

Якою є основна геополітична мета Росії в теперішній час?

Які положення неоєвразійства використовуються в зовнішній політиці Росії?

Якими, з точки зору геополітики, мають бути мотиви при виборі Україною своїх стратегічних партнерів?

У чому полягають переваги та недоліки нейтралітету й позаблоковості для України?

Чи потрібною є участь української держави в геополітичних союзах?

Яким Ви бачите геополітичне майбутнє України?

В чому полягають основні геополітичні пріоритети України?

Завдання для самостійної роботи:

Проаналізуйте можливість створення нової біполярності в сучасних умовах розвитку міжнародної політики.

Опишіть елементи реалізації положень неоєвразійства в зовнішній політиці Росії.

Охарактеризуйте спроби нових політичних та економічних інтеграційних проектів на теренах колишнього СРСР як потенційної загрози могутності США.

Дайте порівняльний аналіз ставлення Президентів РФ Б.Єльцина, В.Путіна та А. Медведєва до геополітичного статусу Росії.

Проаналізуйте перші кроки Росії на шляху процесу відновлення євразійської імперії та боротьби за глобальне лідерство.

Дайте розгорнуту характеристику багатоманітності геополітичних сценаріїв контролю над пострадянським простором.

Порівняйте політику Росії щодо розширення ЄС та НАТО.

Охарактеризуйте історичні взаємовідносини України з двома геополітичними полюсами.

З'ясуйте геополітичні причини нестійкості незалежності України в минулому та сучасності.

Проведіть порівняльний аналіз західного та східного векторів геополітичної орієнтації України.

Порівняйте геополітичні ідеї «України нейтральної» та «України, яка бере участь в геополітичних союзах».

Опишіть геополітичні перспективи розвитку української держави.

Дайте розгорнуту характеристику геополітичного протистояння і боротьби двох геополітичних полюсів (США та Росії) за контроль над Україною.

Обґрунтуйте необхідність переходу від моделі «сусідства з ЄС» до підписання Угоди про асоційоване членство України в ЄС.

Рекомендована література: основна [3-5, 1, 9-15, 19, 23, 33, 37-38, 41-44, 48-49]; додаткова [51, 80-85, 87-89, 92, 94, 96-97, 100-101, 105, 107, 112-113, 116, 120, 122-123, 125-127, 129, 134, 139, 142].

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

1. Історія виникнення геополітичних ідей і зародження та становлення геополітики як науки.
2. Зародження й розвиток політичної географії як науки та її вплив на формування предметного поля геополітики.
3. Багатоманітність підходів до визначення предмету геополітики.
4. Поняття й призначення геополітики. Головні категорії геополітики.
5. Фундаментальний дуалізм географічного устрою планети як основний закон геополітики.
6. Геополітична специфіка за схемою Г.Маккіндера: поняття «Гартленд» та «Римленд».
7. Аналіз основних геополітичних парадигм ХХ ст.
8. Загальна характеристика німецької геополітичної думки кінця ХІХ – середини ХХ ст.
9. Закони експансії та концепція «життєвого простору» в роботах Ф. Ратцеля.
10. Концепція «анатомія сили держави» та проблема необхідності підкорення малих країн великим державам в творчості Р.Челлена.
11. Геополітична теорія «Серединної Європи» Ф. Науманна.
12. Концепція К. Гаусгофера про створення «континентального блоку» по осі «Берлін-Москва-Токіо».
13. Ідеї К. Гаусгофера щодо геополітичного вектору «орієнтація на Схід» для встановлення «Нового Євразійського Порядку».
14. Розробка концепції двох основоположних дихотомій: протистояння «Схід-Захід» та «Суходіл –Море» в працях К. Шмітта.
15. Загальна характеристика основних теорій англо-американської школи геополітики.
16. Теорія і формула «морської сили» та доктрина американського світового панування А. Мехена.
17. Геополітична формула в роботі «Географічна вісь історії» Г. Маккіндера.
18. Боротьба за «Гартленд» і три геополітичних періоди Г. Маккіндером.
19. Поняття «Серединний океан» і «атлантичне співтовариство» Н.Спайкменом – «батьком-засновником» атлантизму в геополітиці.
20. Загальна характеристика основних теорій російської євразійської школи геополітики.
21. Основні ідеї Л.І.Мечнікова як засновника російської школи політичної географії.
22. Розробка цивілізаційного аналізу та геополітичних законів М.Я.Данилевським.
23. Ідея «Євразії як проекту» засновника євразійської школи в російській геополітиці М.С.Трубецького.
24. Основні положення «геополітики євразійства» П.М.Савицького.
25. «Теорія Євразійської держави» М. Алексєєва.

26. Територіальний напрям геополітики В.П.Семенова-Тян-Шанського.
27. Теорія «пасіонарності» представника неоєвразійської школи російської геополітики Л.М.Гумільова.
28. Розвиток теорії атлантизму (Д. Мейнінг, У. Кірк, С. Коен).
29. Концепції «аерократії» та «ефірократії» К. Шмітта.
30. Концепція «зіткнення цивілізацій» С.Гантінгтона в геополітичній парадигмі сучасного неоатлантизму.
31. Ідея «Євразії як проекту» засновника євразійської школи в російській геополітиці М.С.Трубецького.
32. Основні положення «геополітики євразійства» П.М.Савицького.
33. «Теорія Євразійської держави» М. Алексєєва.
34. Територіальний напрям геополітики В.П.Семенова-Тян-Шанського.
35. Теорія «пасіонарності» представника неоєвразійської школи російської геополітики Л.М.Гумільова.
36. Розвиток теорії атлантизму (Д. Мейнінг, У. Кірк, С. Коен).
37. Концепції «аерократії» та «ефірократії» К. Шмітта.
38. Концепція «зіткнення цивілізацій» С.Гантінгтона в геополітичній парадигмі сучасного неоатлантизму.
39. Китай – основний геополітичний конкурент США на Далекому Сході.
40. Розробка доктрин збереження та примноження геополітичної могутності США у ХХІ ст.
41. Дезінтеграція СРСР (1991 р.) та її наслідки для світової спільноти.
42. Загальна характеристика основних пріоритетів сучасної геополітики Росії та пострадянського простору.
43. Геополітичне становище Росії кінець ХХ – початок ХХІ ст.: зміни геополітичних пріоритетів.
44. Концепція «національних інтересів» в сучасній геополітиці Росії.
45. Геополітика інтеграції пострадянського та євразійського простору.
46. Загальна характеристика геополітичного становща України та його основні перспективи.
47. Україна між двома геополітичними полюсами: історія та сучасність.
48. Аналіз основних геополітичних пріоритетів України.
49. Геополітичне протистояння різних політичних сил в Україні.
50. Українська геополітика – пошуки особливого шляху як передумови розвитку України.

Підсумкова оцінка включає в себе рейтинг поточної успішності та результати заключного письмового тестування:

- 100–91 – А – «відмінно», – 5,
- 81–90 – В – «дуже добре» – 4,
- 71–80 – С – «добре» – 4,
- 61–70 – D – «задовільно» – 3,
- 51–60 – Е – «посередньо» – 3,
- 25–50 – FХ – «незадовільно» – 2,
- 0– 24 – F – «незадовільно» (з повторним проходженням курсу) – 2.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ:

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

Навчальні посібники та монографії:

1. Бжезінський З. Велика шахівниця. Американська першість та її геостратегічні імперативи. / Пер. з англ. / З. Бжезінський. — Львів-Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. — 236 с.
2. Василенко И. А. Политическая глобалистика: Учебное пособие для вузов / И.А. Василенко. — М.: Логос, 2000. — 360 с.
3. Гаджиев К. С. Введение в геополитику: Учебник для вузов. — 2-е изд., доп. и перераб. / К.С. Гаджиев. — М.: Логос, 2000. — 432 с.
4. Гальчинський А. С. Україна на перехресті геополітичних інтересів / А.С. Гальчинський. — К.: Знання України, 2002. — 180 с.
5. Геополитика: Антология. — М.: Академический Проект, 2006. — 1004 с.
6. Заргарян Р. А. Доктрина геополитики современной Восточно- Средиземноморской цивилизации: Турецкая угроза Восточно- Средиземноморской цивилизации / Р.А. Заргацян. — СПб.: Алетейя, 2004. — 217 с.
7. Зленко А. М. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін / А.М. Зленко. — Харків: Фоліо, 2003. — 559 с.
8. Лебедева М. М. Мировая политика: Учебник / М.М. Лебедева. — М.: Аспект Пресс, 2003. — 351 с.
9. Мадіссон В. В., Шахов В. А. Сучасна українська геополітика: Навчальний посібник / В.В. Мадіссон, А.А. Шахов. — К.: Либідь, 2003. — 176 с.
10. Маруховський О. О., Картунов О.В. Основи геополітики: Навчально- методичний комплекс дисципліни / О. О. Маруховський, О. В. Картунов. — К.: Університет економіки та права «КРОК», 2007.
11. Нартов Н. А. Геополитика: Учебник для вузов / Н.А. Нартов. — М.: ЮНИТИ, 2000. — 359 с.
12. Панарин И. Н., Панарина Л. Г. Информационная война и мир / И.Н. Панарин, Л.Г. Панарина. — М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2003. — 384 с.
13. Тихонравов Ю. В. Геополитика: Учебное пособие. — М.: ЗАО «Бизнес-школа», „Интел-Синтез”, 1998. — 368 с.
14. Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку: Монографія / (Гончаренко О. М., керівник авторського колективу). — К.: ІСД, 1999. — 384 с.
15. Україна: стратегічні пріоритети: Монографія (Власюк О.С., ред.). — К.: НІСД, 2006. — 576 с.
16. Fuzzy Tehnology: военно-политические индикаторы подготовки войны 2003 года в Ираке. — К.: Ніка-Центр, Ельга, 2004. 128 с.

Першоджерела з геополітики:

17. Гумилев Л. Н. География этноса в исторический период / Л.Н. Гумилев // Геополитика: Антология. — М.: Академический Проект, 2006. — С. 787—819.
18. Данилевский Н. Я. Россия и Европа / Н.Я. Данилевский // Геополитика: Антология. — М.: Академический Проект, 2006. — С. 699—734.
19. Дугин А. Г. Основы геополитики. Геополитическое будущее России / А.Г. Дугин // Геополитика: Антология. — М.: Академический Проект, 2006. — С. 881—895.
20. Кисинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика / Г. Кисинджер // Геополитика: Антология. — М.: Академический Проект, 2006. — С. 532—567.
21. Макиндер Х. Географическая ось истории / Х. Макиндер // Геополитика: Антология. — М.: Академический Проект, 2006. — С. 244—255.

22. Мэхен А. Влияние морской силы на историю / А. Мэхен // Геополитика: Антология. — М.: Академический Проект, 2006. — С. 220—243.
23. Панарин А.С. Реванш истории: российская стратегическая инициатива в XXI веке / А.С. Панарин // Геополитика: Антология. — М.: Академический Проект, 2006. — С. 820—880.
24. Ратцель Ф. Народоведение / Ф. Ратцель // Геополитика: Антология. — М.: Академический Проект, 2006. — С. 203—220.
25. Савицкий П. Н. Евразийство / П.Н. Савицкий // Геополитика: Антология. — М.: Академический Проект, 2006. — С. 745—755.
26. Семенов-Тянь-Шанский В.П. О могущественном территориальном владении применительно к России / В.П. Семенов-Тянь-Шанский // Геополитика: Антология. — М.: Академический Проект, 2006. — С. 735—743.
27. Трубецкой Н. С. Мы и другие / Н.С. Трубецкой // Геополитика: Антология. — М.: Академический Проект, 2006. — С. 755—786.
28. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Ф. Фукуяма // Геополитика: Антология. — М.: Академический Проект, 2006. — С. 568—590.
29. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон // Геополитика: Антология. — М.: Академический Проект, 2006. — С. 591—627.
30. Хаусхофер К. Границы в их географическом и политическом измерении / К. Хаусхофер // Геополитика: Антология. — М.: Академический Проект, 2006. — С. 257—280.
31. Хаусхофер К. Континентальный блок: Центральная Европа — Евразия — Япония / К. Хаусхофер // Геополитика: Антология. — М.: Академический Проект, 2006. — С. 306—323.
32. Хаусхофер К. Панидеи в геополитике / К. Хаусхофер // Геополитика: Антология. — М.: Академический Проект, 2006. — С. 280—306.

Наукові статті в періодичних журналах:

33. Арбатова Н. К. Общее политическое пространство между Россией и ЕС: утопия или реальность? / Н.К. Арбатова // МЭиМО. — 2006. — № 12. — С. 3—12.
34. Брагин М.Ю. США. Под знаком Ирака / М.Ю. Брагин // Международная жизнь. — 2007. — № 1-2. — С. 18—31.
35. Гальчинський А. Європа і США — геополітичне суперництво / А. Гальчинський // Економіка України. — 2003. — № 3. — С. 4—15.
36. Гончаренко О. Ключ до безпеки в Європі / О. Гончаренко // Політика і час. — 2005. — № 8. — С. 37—44.
37. Додонов Р. Чорноморські вектори у геополітичних концепціях України і Росії / Р. Додонов // Політичний менеджмент. — 2005. — № 5. — С. 127—140.
38. Жеребецький Є. Війна в Іраку та її геополітичні наслідки для України / Є. Жеребецький // Економічний часопис XXI. — 2003. — № 11/12. — С. 3—8.
39. Замятин Д. Н. Геополитика образов и структурирование мегапространства / Д.Н. Замятин // Полис. — 2003. — № 1. — С. 82—103.
40. Корнієвський О. У світ, де не спалахують конфлікти. Доктрина розширення демократії: геополітичні аспекти політики США / О. Корнієвський // Політика і час. — 2005. — № 1. — С. 38—44.
41. Малярчук В.А. Партійне змагання за зовнішню політику України: передвиборні гасла і геополітичні реалії / В.А. Малярчук // Грані. — 2004. — № 6. — С. 131—136.
42. Пазенок В. Україна в геополітичному просторі / В. Пазенок // Віче. — 2003. — № 11.
43. Палій О. Українська євроатлантична перспектива в нових геополітичних умовах / О. Палій // Політичний менеджмент. — 2003. — № 2. — С. 93—107.

44. Рудич Ф. Геополітичний вибір президентських виборів 2004 року / Ф. Рудич // Політичний менеджмент. — 2005. — № 5. — С. 3—15.
45. Соболев А. А. Хто правитиме Хартлендом у XXI столітті ? / А.А. Соболев // Політика і час. — 2006. — № 3. — С. 9—18.
46. Фомін С.С.Європейський дім: труднощі розширення / С.С. Фомін // Політика і час. — 2006. — № 7-8. — С. 21—26.
47. Храбан І. А. США, НАТО і безпека Європи / І. А. Храбан // Політика і час. — 2006. — № 7-8. — С. 35—40.
48. Шульга М. А. Геополітика — геоекономіка — хронополітика. Російський погляд на проблему / М.А. Шульга // Політичний менеджмент. — 2006. — № 4. — С. 148—156.
49. Шульга М. А. Поняття геополітичного образу в сучасній російській геополітиці / М.А. Шульга // Політичний менеджмент. — 2005. — № 5. — С.139—147.

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

Першоджерела з геополітики:

50. Бжезинский З. Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство / З. Бжезинский / Пер. с англ.— М.: Международные отношения, 2004 — 288 с.
51. Бжезинський З. Україна у геостратегічному контексті / З. Бжезинський / Пер. з англ. — К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. — 102 с.
52. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / И. Валлерстайн / Пер. с англ. — СПб.: 2001. — 416 с.
53. Валлерстайн И. Миросистемный анализ: Введение / И. Валлерстайн / Пер. с англ. — М.: Издательский дом «Территория будущего», 2006. — 248 с.
54. Вандам А. Е. Геополитика и геостратегии / А.Е. Вандам. — М.: Кучково поле, 2002.—272 с.
55. Гантінгтон С. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку / С. Гантінгтон / Пер. з англ. — Львів: Кальварія, 2006. — 474 с.
56. Гумилев Л. Н. География этноса в исторический период / Л.Н. Гумилев. — Л.: Наука, 1990. —279 с.
57. Гумилев Л. Н. Древняя Русь и Великая степь / Л.Н. Гумилев. — М., 1989.
58. Гумилев Л. Н. Из истории Евразии / Л.Н. Гумилев. — М., 1993.
59. Гумилев Л. Н. Ритмы Евразии / Л.Н. Гумилев. — М.: Экопрос, 1993.
60. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли / Л.Н. Гумилев. — М.: Изд-во «Институт ДИ-ДИК», 1997. — 638 с.
61. Гумилев Л. Н. Этносфера: История людей и история природы / Л.Н. Гумилев. — М.: Экопрос, 1993, — 544 с.
62. Данилевский Н. Я. Горе победителям / Н.Я. Данилевский. — М.: Аликс, 1998.
63. Данилевский Н. Я. Россия и Европа. Взгляд на культурные и политические отношения славянского мира к романо-германскому / Н.Я. Данилевский. — СПб.: Глаголь, 1995.
64. Кисинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика. К дипломатии для XXI века / Г. Кисинджер / Пер. с англ. — М., 2002.
65. Классика геополитической мысли // Дугин А. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством / А. Дугин. — М.: «АРКТОГЕЯ-центр», 1999. — С. 825—898.
66. Макиндер Х. Географическая ось истории / Х. Макиндер // Элементы. Евразийское обозрение. — М., 1996. — № 7. — С. 26—31.
67. Мэхэн А. Влияние морской силы на историю. (1660—1783 pp.) / А. Мэхен. — М: АСТ, 2004.

68. Мэхэн А. Влияние морской силы на Французскую революцию и Империю. (1793—1812 pp.) / А. Мэхен. — М.: АСТ, 2004.
69. Паренти М. Власть над миром. Истинные цели американского империализма / М. Паренти / Пер с англ. — М.: Поколение, 2006. — 288 с.
70. Ратцель Ф. Земля и жизнь. Т. 1-2 / Ф. Ратцель. — М., 1978.
71. Ратцель Ф. Человечество как жизненное явление на Земле / Ф. Ратцель. — М., 1981.
72. Савицкий П. Н. Географические и геополитические основы евразийства / П.Н. Савицкий // Элементы. Евразийское обозрение. — М., 1996. — № 3. — С. 51—54.
73. Савицкий П. Н. Континент Евразия / П.Н. Савицкий. — М.: Аграф, 1997.
74. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Ф. Фукуяма / Пер. с англ. — М.: АСТ, 2004. — 588 с.
75. Хантингтон С. Новый світовий порядок у ХХІ столітті: глобальні тенденції та їх значення для України / С. Хантингтон // Національна безпека і оборона. — 2000. — № 7.
76. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах / С. Хантингтон / Пер. с англ. — М.: Прогресс-Традиция, 2004. — 480 с.
77. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон / Пер. с англ. — М.: ООО Изд-во «АСТ», 2003. — 603 с.
78. Хаусхофер К. О геополитике. Работы разных лет / К. Хаусхофер. — М.: Мысль, 2001. — 426 с.
79. Хаусхофер К. Континентальный блок: Берлин — Москва — Токио / К. Хаусхофер // Элементы. Евразийское обозрение. — М., 1995. — № 7. — С. 32—36.

Навчальні посібники та підручники:

80. Ашенкамф Н.Н., Погорельская С.В. Современная геополитика. Учебное пособие / Н.Н. Ашенкамф, С.В. Погорельская. — М.: Академический Проект, 2005. — 208 с.
81. Василенко И. А. Геополитика: Учебное пособие / И.А. Василенко. — М.: Логос, 2003. — 204 с.
82. Василенко И. А. Геополитика современного мира: Учебное пособие / И.А. Василенко. — М.: Гардарики, 2006. — 317с.
83. Колосов В. А., Мироненко Н. С. Геополитика и политическая география / В.А. Колосов, Н.С. Мироненко. — М.: Аспект-Пресс, 2002. — 479 с.
84. Кулагин В. М. Международная безопасность: Учебное пособие для студентов вузов / В.М. Кулагин. — М.: Аспект Пресс, 2006. — 319 с.
85. Поздняков З.А. Геополитика. Учебное пособие / З.А. Поздняков. — М.: АО «Прогресс» — «Академия», 1995.

Монографії:

86. Али Т. Столкновение цивилизаций: Крестовые походы, джихад и современность / Т. Али / Пер. с англ. — М.: Астрель, АСТ, 2006. — 528 с.
87. Беговатов А.И., Козырева Л. Д. Россия как Евразия: идеология и геополитика / А.И. Беговатов, Л.Д. Козырева. — СПб., 1995.
88. Гаджиев К.С. Геополитика Кавказа / К.С. Гаджиев. — М.: Международные отношения, 2003. — 464 с.
89. Геополитическое положение России: представления и реальность. — М.: Изд-во МГУ, 2000.
90. Давыдов Ю.П. Норма против силы. Проблема мирорегулирования / Ю.П. Давыдов. — М.: Наука, 2002.
91. Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції / Д. Дайнен. — К.: «К.І.С.», 2006. — 696 с.

92. Дугин А. Г. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством / А.Г. Дугин. —Изд. 3-е, доп. — М.: «АРКТОГЕЯ-центр», 1999. — 928 с.
93. Жданов Н. В. Исламская концепция миропорядка / Н.В. Жданов. — М.: Международные отношения, 2003. — 568 с.
94. За і проти. Дебати з питань євроатлантичної безпеки. — НАТО, 2004.
95. Иванов И. Д. Европа регионов / И.Д. Иванов. — М.: Международные отношения, 1998.— 192 с.
96. Кисилёв С.Г. Основной инстинкт цивилизаций и геополитические вызовы России / С.Г. Кисилёв. — М.: Изд-во «Известия», 2002. — 368 с.
97. Крючков Г. К. Похищение Украины. Вступление в НАТО угрожает нашей независимости / Г.К. Крючков. — К.: Оріяни, 2006. — 112 с.
98. Кулагин В. Мир в XXI веке: многополюсный баланс сил или глобальный Pax Democratica? / В. Кулагин // Полис. — 2000. — № 1. — С. 23—37.
99. Мид У.Р. Власть, террор, мир и война. Большая стратегия Америки в обществе риска / У.Р. Мид / Пер. с англ. — М.: Прогресс-Традиция, 2006. — 208 с.
100. Місце України в НАТО: Матеріали опитування експертів. / Гол. ред. І. Кучерів. — К.: Аналітичний центр «Демократичні ініціативи», 2006. — 252 с.
101. НАТО в Украине. Секретные материалы. — М., 2006. — 120 с.
102. Ольштынський Л.И. Угроза фашистского мирового господства: история и современность (взгляд из XXI века) / Л.И. Ольштынський. — М.: КДУ, 2003. — 128 с.
103. Операція „Анти-НАТО”. Феодосійська модель. Сборник / Сост. Д. Жмуцкій. — М.: Изд-во «Европа», 2006. — 104 с.
104. Панарин И. Н. Информационная война и геополитика / И.Н. Панарин. — М.: Изд-во «Поколение», 2006. — 560 с.
105. Панарин А. С. Реванш истории: российская стратегическая инициатива в XXI веке / А.С. Панарин. — М.: Логос, 1998.
106. Переслегин С.Б. Самоучитель игры на мировой шахматной доске / С.Б. Переслегин. — М.: АСТ, 2005. — 619 с.
107. Печатнов В. О. Американско-центристский мир и его последствия для России / В.О. Печатнов // Мир и Россия на пороге XXI века. — М., 2001. — С. 457—468.
108. Платонов О. А., Райзеггер Г. Почему погибнет Америка? : Взгляд с Востока и Запада. Политический бестселлер. — К.: Оріяни, 2005. — 420 с.
109. Платонов Ю. П. Народы мира в зеркале геополитики (структура, динамика, поведение) / Ю.П. Платонов. — СПб.: Изд-во Санкт-Петербургск. ун-та, 2000. — 432 с.
110. Плешаков К. В. Гео-идеологическая парадигма: Взаимодействие геополитики и идеологии на примере отношений между СССР, США и КНР в континентальной Восточной Азии, 1949—1991 / К.В. Плешаков. — М., 1994.
111. Посольський В. Європейський Союз: інституційні основи європейської інтеграції / В. Посольський. — К.: Смолоскип, 2002. — 168 с.
112. Проблеми прикордонних регіонів у контексті розширення НАТО: Матеріали науково-практичного семінару. — Чернівці: БУКРЕК, 2001. — 120 с.
113. Разуваев В.В. Геополитика постсоветского пространства / В.В. Разуваев. — М., 1993.
114. Сардар З., Дэвис М. В. Почему люди ненавидят Америку? / З. Сардар, М.В. Дэвис / Пер. с англ. — М.: Изд-во Проспект, 2003. — 240 с.
115. Сиджански Д. Федералистское будущее Европы: от Европейского сообщества до Европейского Союза / Д. Сиджански. — М.: Российский гос. гум. ун-т, 1998. — 420 с.

116. Сорокин К.Э. Геополитика современности и геостратегия России / К.Э. Сорокин. — М., 1996.
117. Сорос Дж. Мыльный пузырь американского превосходства. На что следует направить американскую мощь / Дж. Сорос / Пер. с англ. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. — 192 с.
118. Тодд Э. После империи. Pax Americana — начало конца / Э. Тодд. — М.: Международные отношения, 2004. — 240 с.
119. Троицкий М. А. Трансатлантический союз (1991—2004). Модернизация системы американо-европейского партнерства после распада биполярности / М.А. Троицкий. — М., 2004. — 252 с.
120. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти. / Під ред. Ф. М. Рудича. — К.: МАУП, 2002. — 488 с.
121. Фай Г. Всемирный переворот. Эссе о новом американском империализме / Г. Фай / Пер. с франц. — М.: Издат. центр «Слава», 2005. — 160 с.
122. Федерализация Украины: единство нации или распад государства? Сборник. / Сост. С. Андреев. — М.: Издат-во «Европа», 2006. — 120 с.
123. Храбан І. А. Система європейської безпеки і напрями воєнно-політичної інтеграції України до її структур: Монографія / І. А. Храбан. — К.: Варта. — 544 с.
124. Циганов В.В. Політична безпека і безпечна політика: складові, ознаки, стан, тенденції / В.В. Циганов. — К.: Ніка-Центр, 2006. — 112 с.
125. Чернов П.В. Россия: этногеополитические основы государственности / П.В. Чернов. — М.: Издательская фирма «Восточная литература РАН», 1999. — 208 с.
126. Шаклеина Т. А. Россия и США в новом мировом порядке / Т.А. Шаклеина. — М.: Институт США и Канады, 2002.
127. Шульга М. А. Російський дискурс геополітики: Монографія / М.А. Шульга. — К.: Вид-во ПАРАПАН, 2006. — 524 с.

Наукові статті в періодичних журналах:

128. Гаджиев К. С. Геополитика: история и современное содержание дисциплины / К.С. Гаджиев // Полис. — 1996. — № 2.
129. Гончаренко О. М. Нейтралітет, позаблоковість і національна безпека: європейський досвід та альтернатива України / О.М. Гончаренко // Стратегічна панорама. — 2000. — № 1-2.
130. Замятин Д. Н. Геополитические образы современного мирового развития / Д.Н. Замятин // МЭ и МО. — 2001. — № 11.
131. Зонова Т. От Европы государств к Европе регионов / Т. Зонова // Полис. — 1999. — № 5.
132. КОРТУНОВ С.В. Становление нового мирового порядка / С.В. КОРТУНОВ // Международная жизнь. — 2002. — № 6. — С. 77—94.
133. Кочетов Э. Ослепление геополитикой: глобализирующийся мир и евразийский континент у опасной развилки / Э. Кочетов // Безопасность Евразии. — 2001. — № 4.
134. Коэн С. Американская политика и будущее России / С. Коэн // Полис. — 1993. — № 3.
135. Най Дж. Современный мировой беспорядок / Дж. Най // США: экономика, политика и идеология. — 1993. — № 2.
136. Паркер Дж. Преемственность и изменения в геополитической мысли Запада / Дж. Паркер // Международный журнал социальных наук. — 1993. — № 3.
137. Плешаков К. Геоидеологическая парадигма / К. Плешаков // Международная жизнь. — 1995. — № 4-5.
138. Плешаков К. Компоненты геополитического мышления / К. Плешаков // Международная жизнь. — 1994. — № 10.

139. Пушков А. Россия в новом мировом порядке: рядом с Западом, или сама по себе? / А. Пушков // *Международная жизнь*. — 2000. — №10.
140. Салмин А. М. Дезинтеграция биполярного мира и перспективы нового мирового порядка / А.М. Салмин // *Полис*. — 1993. — № 4. — С. 6—14.
141. Соловьев Э. Г. Геополитический анализ международных проблем современности: Pro et Contra / Э.Г. Соловьев // *Полис*. — 2001. — № 6.
142. Сорокин К. Э. Геополитика современного мира и Россия / К.Э. Сорокин // *Полис*. — 1995. — №1.

Монографії іноземними мовами:

143. Bergsten F. America and Europe: Clash of the Titans? / F. Bergsten // *Foreign Affairs*. — 1999. — March / April.
144. Clark J. The Post-Cold War Order: The Spoils of Peace / J.Clark. — New York, 2001.
145. Gerace M. Between Mackinder and Spykman: Geopolitics, Containment and After / M. Gerace // *Comparative Strategy*. — 1991. — № 10. — P. 347—364.
146. Grey C. Geopolitics of the Nuclear Era: Hartland, Rimlands, and the Technological Revolution / C. Grey. — New York, 1977.
147. Huntington S. P. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order / S.P. Huntington. — New York: Simon & Shuster, 1996.
148. Kupchan Ch. The End of the American Era. US Foreign Policy and the Geopolitics of the Twenty-first Century / Ch. Kupchan. — New York, 2003.
149. Monbiot G. Manifesto for a New World Order / G. Monbiot. — New York, 2004.
150. Parker G. The Geopolitics of Domination / G. Parker. — New York, 1988.
151. Robbins G. The Post-Soviet Heartland: Reconsidering Mackinder / G. Robbins // *Global Affairs*. — 1993. — № 8. — P. 95—108.
152. Wallerstein I. Geopolitics and Geoculture: Essays in Changing World System / I. Wallerstein. — Cambridge, 1992.
153. Wallerstein I. The Decline of American Power / I. Wallerstein. — New York; London, 2003.

Інтернет-ресурси:

154. <http://www.rada.kiev.ua/> — сайт Верховної Ради України.
155. <http://www.mfa.gov.ua/> — сайт Міністерства закордонних справ України.
156. <http://www.liga.net/zakon/> — інформаційно-пошукова система законодавства України.
157. <http://www.un.org/> — сайт ООН.
158. <http://www.europa.eu.com/> — сайт ЄС.
159. <http://www.isi.gov.uk/> — матеріали ЄС і Ради Європи.
160. <http://www.unesco.org/> — сайт ЮНЕСКО.
161. <http://www.aries.eu.int/> — сайт європейських інформаційно-аналітичних центрів.

ОСНОВИ ГЕОПОЛІТИКИ

(програма курсу за вибором, тематика лекційних та семінарських занять,
завдання для самостійної роботи, програмові вимоги)

Навчально-методичний посібник
для студентів спеціальності «політологія»
(освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр»)

Укладач – д. політ. н., проф. Монолатій І. С.

Навчально-методичний посібник з курсу «Основи геополітики» містить тематичну структуру курсу за вибором – пояснювальну записку, тематичну структуру, перелік питань, які розглядаються у рамках лекційних та семінарських занять, основні поняття, програмові вимоги до курсу, рекомендовану основну та додаткову літературу.

Основи геополітики (програма курсу за вибором, тематика лекційних та семінарських занять, завдання для самостійної роботи, програмові вимоги): Навчально-методичний посібник для студентів спеціальності «політологія» (освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр») / Монолатій Іван Сергійович (укл.). – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2017. – 28 с.